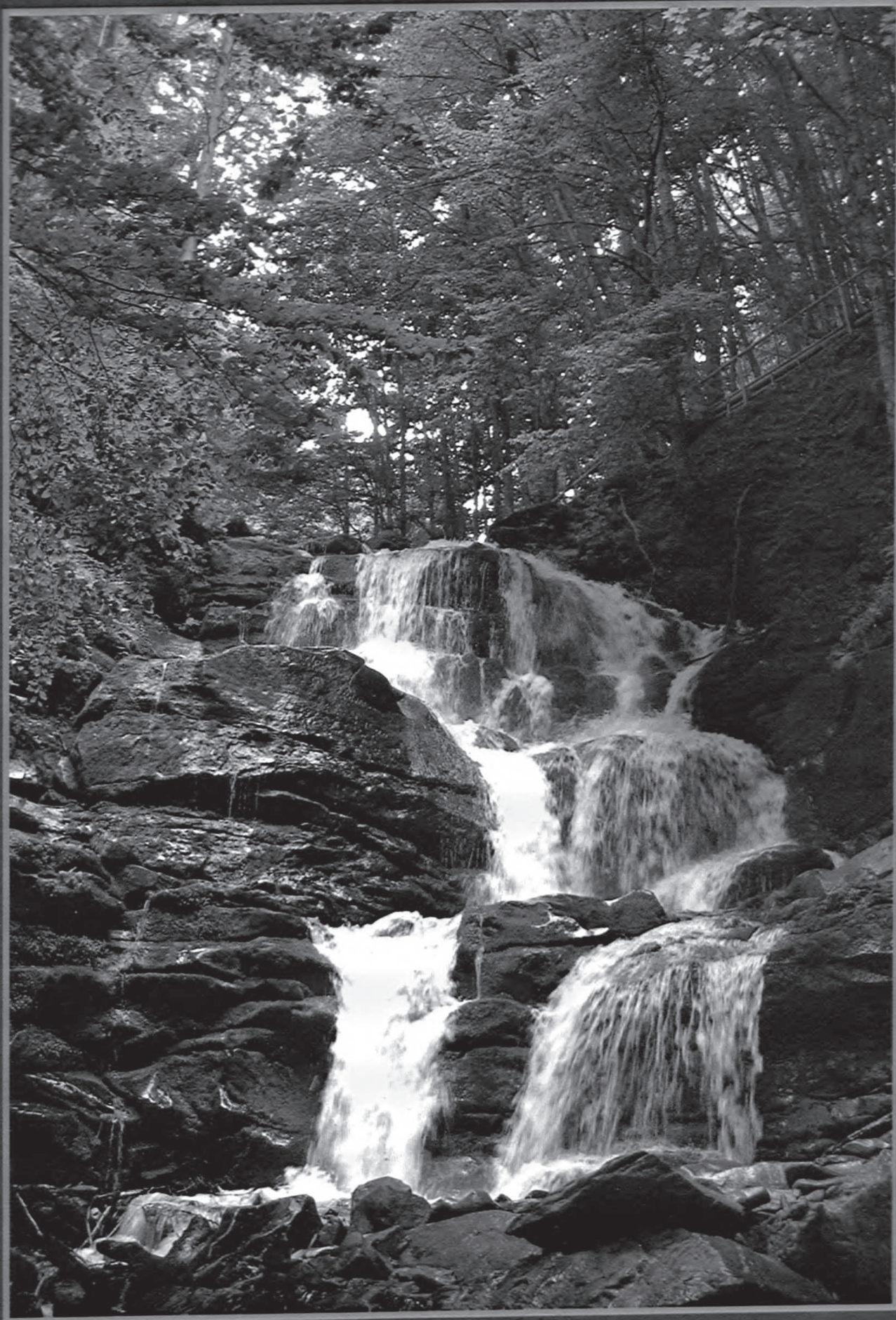

Kárpátalja

KÁRPÁTALJA

Szerkesztette

BARANYI BÉLA

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja

•

Dialóg Campus Kiadó

Pécs–Budapest, 2009

A könyv megjelenését az Első Magyar Földgáz- és Energiakereskedelmi és Szolgáltató Kft. támogatta.

Szerzők

BARANYI BÉLA (Bevezetés, XII.3., XII.6. fejezet); BERGHAUER SÁNDOR (VIII.2.3., IX. fejezet); BRENZOVICS LÁSZLÓ (II.2., XIV. fejezet); CSOMA ZOLTÁN (III.1.6., III.2.2.2. fejezet); DANCs LÁSZLÓ (I. fejezet); DARCSI KAROLINA (XIII. fejezet); FILEPNÉ NAGY ÉVA (XII.3.2.2. fejezet); FODOR GYULA (V.1, V.2., V.3., V.5., VIII.2.1. fejezet); GÖNCZY SÁNDOR (III.1.2., VII.2.2., VII.2.7., VII.2.9., VII.2.11. fejezet); GULYÁS LÁSZLÓ (II.1. fejezet); IZSÁK TIBOR (III.1.3., III.2.1., VII.2.1., VII.2.3., VII.2.6., VIII.1.; VIII.2.2. fejezet); JAKAB LAJOS (V.4. fejezet); KÉSZ BARNABÁS (X.4. fejezet); KISS ÉVA (VIII.3., XII.1., XII.2., XII.4., XII.5., XIV. fejezet); KOHUT ERZSÉBET (III.1.7. III.2.2.3. fejezet); MOLNÁR D. ISTVÁN (IV.1.1., IV.1.3., IV.1.4., VI.2.2., VI.2.3., VI.3.2., VI.3.3., VII.2.4., VII.2.10., VII.2.13. fejezet); MOLNÁR JÓZSEF (III.1.1., III.1.4., III.1.5., III.1.9., III.2.2.1., III.2.2.4., IV.1.2., IV.1.3., IV.1.4., IV.1.5., IV.1.6., IV.2., VI.1., VI.2.1., VI.2.4., VI.3.1., VI.3.4., VI.3.5., VII.1., VII.2.5., VII.2.8., VII.2.12. fejezet, Függelék); OROSZ ILDIKÓ (X.1., X.2., X.3., XI. fejezet); ZSELICZKY ISTVÁN (III.1.8., III.2.2.3. fejezet)

Lektorálta

FILEP GYULA főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola

SOÓS KÁLMÁN rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

© Magyar Tudományos Akadémia

Regionális Kutatások Központja, 2009

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Ábrajegyzék.....	12
Táblázatok jegyzéke	15
Bevezetés.....	19

I. FEJEZET

UKRAJNA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

1. Makrogazdasági jellemzők	25
2. A gazdasági-társadalmi viszonyok sajátosságai Ukrajnában	33
2.1. Demográfiai tendenciák, a népesség területi és strukturális jellemzői	33
2.2. A gazdasági területi megoszlás és szerkezete	41
2.3. Speciális gazdasági övezetek és kiemelt fejlesztési területek	49
2.4. A humán erőforrások néhány regionális sajátossága	52
3. A területfejlesztés intézmény- és eszközrendszere	55
3.1. Törvényi és jogi szabályozás	55
3.2. A regionális politika intézményi keretei Ukrajnában	59
3.3. Az ukrán közigazgatási rendszer és a területpolitika regionális szintjei	60
3.3.1. Központi (nemzeti) szint.....	62
3.3.2. Makrorégiók	62
3.3.3. Megyei/regionális szint.....	63
3.3.4. Járások (szubregionális szint)	64
3.3.5. Települési önkormányzatok (helyi szint)	64

II. FEJEZET

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE

1. Kárpátalja 1918 előtt.....	65
1.1. Az Északkelet-Felvidék a honfoglalástól a kiegyezésig	65
1.2. Az Északkeleti-Felvidék gazdasága a dualista korszakban.....	71
1.2.1. A gazdasági élet általános jellemzése	71
1.2.2. A hegyvidéki akció	72
2. Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században	75
2.1. Ruszka–Krajnai Autonóm Terület, 1918. december 25.– 1919. szeptember 10.	75
2.2. Podkarpatszka Rusz, 1919–1938	78
2.3. Kárpáti Ukrajna, 1938. október–1939. március	83
2.4. Kárpátalja terület, 1939. március–1944. október	87
2.5. Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október–1945. június.....	93

2.6. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június–1991. augusztus	95
2.7. A Kárpátontúli terület a független Ukrajna keretei között	101

III. FEJEZET TERMÉSZETI KÖRNYEZET

1. Természeti áttekintés, tájszerkezet.....	107
1.1. Földrajzi fekvés.....	107
1.2. Földrajzi viszonyok, domborzat.....	108
1.3. Ásványi kincsek	118
1.3.1. Általános jellemzés	118
1.3.2. Tüzelőanyag ásványi kincsek	119
1.3.3. Fémek ásványi kincsek.....	120
1.3.4. Nemfémek ásványi kincsek.....	121
1.3.5. Ásvány- és termálvizek.....	122
1.4. Éghajlati viszonyok.....	123
1.5. Vízrajzi adottságok	130
1.6. Talajviszonyok	140
1.7. Természetes növényzet	143
1.7.1. Síkvidéki planár régió.....	144
1.7.2. Előhegyi (kollin) régió.....	145
1.7.3. Középhegységi (szubmontán) régió.....	145
1.7.4. Hegyvidéki (montán) régió.....	146
1.7.5. Alhavi (szubalpin) régió.....	146
1.7.6. Gyephegy (alpin) régió.....	147
1.8. Állatvilág.....	147
1.9. Tájszerkezet	151
2. Természetvédelem, környezetvédelem	154
2.1. Természetvédelmi területek	154
2.2. Környezetvédelmi kérdések a régióban	158
2.2.1. A levegő és a vizek szennyezése	159
2.2.2. Talajdegradáció.....	160
2.2.3. Veszélyeztetett növény- és állatfajok.....	161
2.2.4. A természeti táj átalakítása	162

IV. FEJEZET NÉPESSÉG

1. Népmozgalom.....	164
1.1. A népességszám történeti alakulása	164
1.2. A népesség száma és területi elhelyezkedése napjainkban	174
1.3. A természetes szaporodás	176
1.4. Vándormozgalom.....	180

1.5. A népesség nemek szerinti összetétele.....	184
1.6. Családi állapot.....	186
2. A népesség összetétele.....	187
2.1. A népesség nemzeti és nyelvi összetétele	187
2.1.1. Nemzeti összetétel	187
2.1.2. A nemzeti összetétel területi sajátosságai	193
2.1.3. Anyanyelvi összetétel	200
2.2. Vallási megoszlás.....	207
2.3. Iskolázottság	209

V. FEJEZET HUMÁN ERŐFORRÁSOK

1. Kárpátalja humán erőforrásainak jelenlegi helyzete	215
1.1. Gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság.....	215
1.2. Az iskolai végzettség területi eltérései	216
2. A felsőfokú humán erőforrás-képzés helyzete.....	219
2.1. Felsőoktatási intézmények	219
2.2. A kárpátaljai felsőoktatás nyelvi és nemzetiségi megoszlása	224
2.3. Migráció a felsőoktatásban	227
3. Munkaerő-piaci adottságok.....	233
3.1. Munkaerő-ellátottság és munkanélküliség	233
3.2. Munkahelyi ingázás	234
4. A humán erőforrás minőségét befolyásoló néhány tényező.....	235

VI. FEJEZET TELEPÜLÉSRENDSZER

1. Alapadottságok	239
2. Városhálózat	239
2.1. Az urbanizáció folyamata	239
2.2. A megye városai	241
2.3. Városi típusú települések	245
2.4. Szuburbanizáció és szuburbán települések	250
3. Faluhálózat.....	252
3.1. A falvak csoportosítása lakosságszám szerint.....	252
3.2. A falvak morfológiai típusai	255
3.3. Óriásfalvak.....	260
3.4. Magyarlakta falvak Kárpátalján.....	262
3.5. A falvak fejlődési perspektívái.....	267

VII. FEJEZET KÁRPÁTALJA JÁRÁSAI

1. Beregszászi járás	269
2. Huszti járás	274
3. Ilosvai járás	276
4. Munkácsi járás	278
5. Nagybereznai járás.....	281
6. Nagyzölösi járás.....	283
7. Ökörmezői járás	286
8. Perecsenyi járás.....	287
9. Rahói járás	289
10. Szolyvai járás.....	291
11. Técsői járás	293
12. Ungvári járás.....	295
13. Volóci járás.....	298

VIII. FEJEZET KÁRPÁTALJA GAZDASÁGA

1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái	301
2. A gazdasági ágazatok jellemzői.....	303
2.1. Ipar	303
2.1.1. Általános jellemzők	303
2.1.2. Nehézipar, erdő- és fafeldolgozó ipar	307
2.1.3. Könnyű- és élelmiszeripar	313
2.1.4. Ipari vállalkozások	316
2.2. Kárpátalja mezőgazdasága	320
2.2.1. A mezőgazdasági termelés általános jellemzése.....	320
2.2.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés	324
2.3. Kereskedelem, külkereskedelem.....	328
2.3.1. Kereskedelem	328
2.3.2. Külkereskedelmi tevékenység	330
3. Kárpátalja logisztikai, közlekedési helyzete	332
3.1. Kárpátalja közlekedése, kommunikációs infrastruktúrája.....	332
3.2. A kárpátaljai logisztikai klaszter	335

IX. FEJEZET TURIZMUS

1. Ukrajna turistaforgalma	337
2. Ukrajna turizmusa országos összevetésben	339
3. Turisztikai vonzerők és termékek	340
3.1. Természeti erőforrások, vonzerők.....	341

3.2. Ember alkotta vonzerők, kulturális erőforrások	343
3.3. Falusi turizmus.....	345
3.4. Egészségturizmus.....	346
4. Turistaforgalom	350
5. Kereskedelmi szálláshelyek Kárpátalján.....	352

X. FEJEZET KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

1. A terület regionális kulturális identitásának kérdései	354
1.1. Az identitást befolyásoló történelmi-gazdasági tényezők	354
1.2. A regionális identitás megnyilvánulásának formái	357
1.3. A régióban élő magyarok identitásának kérdései.....	361
1.4. Tolerancia, intolerancia kérdése a régióban	363
1.5. A vallási identitás és szerepe a regionális identításban.....	365
2. Nyelvismeret a régióban	367
2.1. Az anyanyelv ismerete	368
2.2. A környezeti nyelv ismerete.....	371
2.3. Az idegen nyelvek ismerete	372
3. Kulturális élet, kulturális fogyasztás	373
3.1. Színházi élet	373
3.2. A zenei élet hivatásos terei.....	377
3.3. Mozi	380
3.4. Könyv és könyvtár	382
3.5. Média, médiafogyasztás	386
4. Tájak változatossága, hagyományok gazdagsága, népi kultúra	392
4.1. Bevezető gondolatok.....	392
4.2. Tájak, hagyományok	394
4.2.1. Az ungi táj	394
4.2.2. Az unikális Nagydobrony	397
4.2.3. Munkács környéke.....	399
4.2.4. A beregi táj	400
4.2.5. A vízi világ – Szernye-mocsár	402
4.2.6. Tiszán innen, Tiszán túl – Ugocsa	405
4.2.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	408
4.2.8. A Tisza-völgy – a magyarság végvára	410
4.2.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	413
4.2.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok.....	415

XI. FEJEZET OKTATÁS, KÉPZÉS

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében.....	421
1.1. Oktatásstratégiai kérdése.....	421
1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei	424
2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai	428
2.1. Iskola előtti nevelés.....	428
2.2. Közoktatás.....	431
2.2.1. A közoktatás helyzete és változása	431
2.2.2. A magyar szórványok oktatási helyzete.....	441
2.3. Felsőoktatás.....	444
2.3.1. A felsőoktatási intézmények hálózata a régióban	444
2.3.2. Magyarok a felsőoktatásban	450

XII. FEJEZET HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

1. Az európai integrációs folyamatok új kihívásai.....	454
2. Határ menti együttműködés eredményei Ukrajnában és Kárpátalján	457
3. A magyar–ukrán határ menti együttműködés	462
3.1. A határon átnyúló kapcsolatok jellege	463
3.2. Az interregionális együttműködés intézményi keretei	469
3.2.1. Eurorégió (nagyrégió) – Kárpátok Eurorégió	469
3.2.2. A határ menti együttműködés egy újabb területe: magyar–román–ukrán interrégió.....	474
3.2.3. Új euroregionális szerveződések – kistrégiók és egyéb inter-regionális együttműködések	482
3.3. Határforgalom	483
4. A magyar–ukrán határ menti együttműködés újabb jelei.....	489
5. A magyar–ukrán határtérség fejlesztési prioritásai	491

XIII. FEJEZET POLITIKAI SZERKEZET ÉS KÖZIGAZGATÁS

1. A független Ukrajna létrejötte.....	493
2. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – az elveszett autonómia ügye.....	495
3. A független Ukrajna államberendezkedése.....	499
3.1. Ukrajna elnöke	499
3.2. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa.....	500
3.3. A miniszterelnök.....	500
3.4. Az ukrán választási rendszer alakulása	500

3.5. Az ukrán közigazgatás szerkezete.....	502
3.6. Reformelképzelések az ukrán közigazgatásban	504
4. A kárpátaljai magyarság helye az ukrainai politikai palettán.....	506

XIV. FEJEZET

KÁRPÁTALJA FEJLESZTÉSÉNEK STRATÉGIAI IRÁNYAI

1. Fejlesztési célok – a regionális és országos érdekek összehangolása	510
--	-----

Irodalom	514
Magyar–ukrán földrajzi mutató	533
A kötet szerzői.....	541

1.9. Tájszerkezet

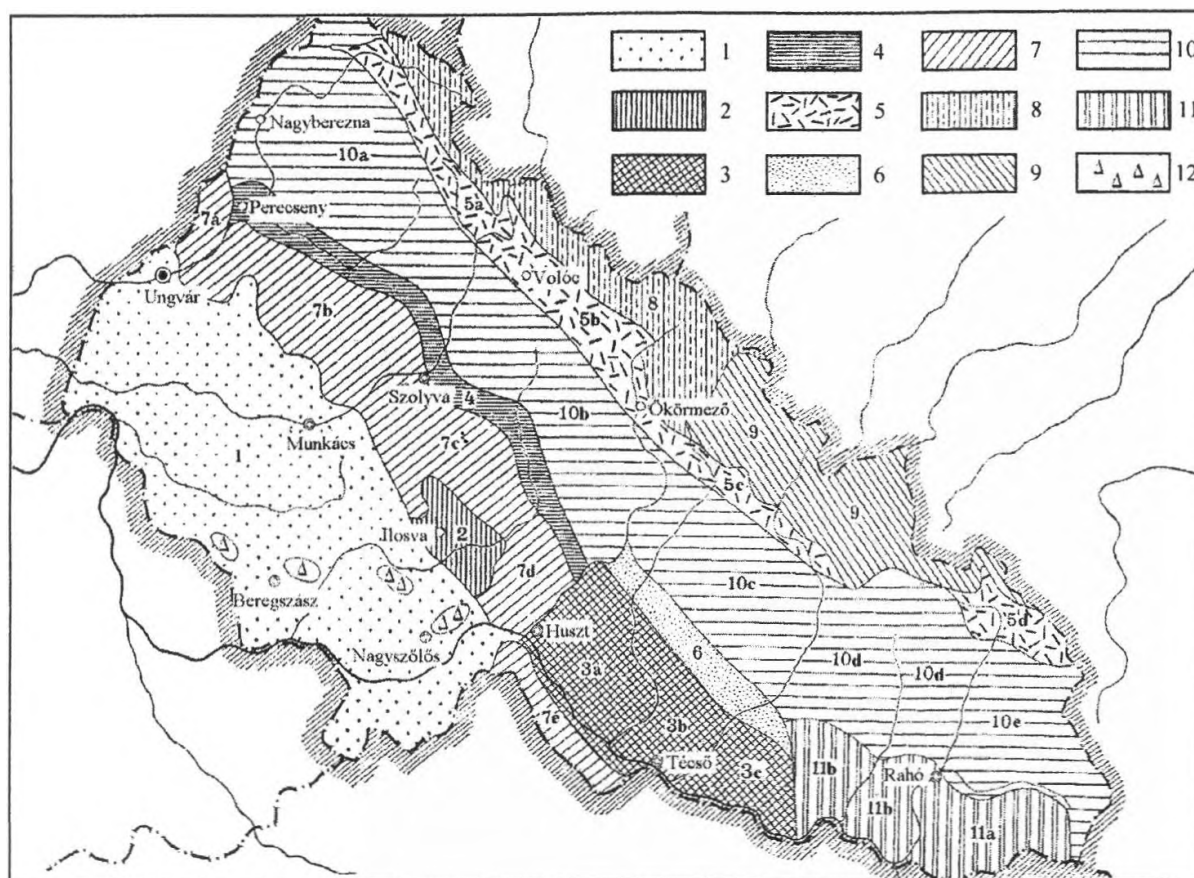
Tájegységeken a hasonló földrajzi adottságokkal jellemezhető kisebb-nagyobb többé-kevésbé összefüggő területek értendők. Kárpátalja területén *négy tájtípus* fordul elő: a *síkvidéki*, a *völgyvidéki*, az *alacsony hegységi* és a *középhegységi* (Herencsuk, 1981).

A síkvidéki *Kárpátaljai-alföld* tulajdonképpen az Alföld Kárpátaljára benyúló északkeleti pereme, amely a megye délnyugati részét foglalja el (20. ábra). Ez lapos, feltöltött síkság 100–120 m tengerszint feletti magasság-gal, enyhe kelet–nyugati irányú lejtéssel. A síkvidék egyhangúságát néhol egy-egy kisebb vulkáni szigethegy töri meg, mint például a Beregszászi-hegyek, a nagyszőlősi Fekete-hegy, a salánki Helmec vagy a Kaszonyi-hegy. Az alföld természetes növényzete a lomberdő volt (zömmel kocsányos tölgyes), de jelenleg ennek a helyén nagyrészt szántóföldek vannak. A vulkáni szigethegyek lejtőit szőlő- és gyümölcsstermesztésre hasznosítják.

A gyakran félmedencének nevezett *Ilosvai-medencét* az alföldtől csupán 300–400 m magasságú dombvidék választja el, amelyen keresztül a Borzsa széles völgye vágja át magát. A felszín dombos, az erdők zömét, az alföldhöz hasonlóan már kiirtották. A kárpátaljai hegyvonulatok által közrezárt medencék közül méreteit tekintve (kb. 1200 km²) a megye keleti részén levő *Máramarosi-medence* emelkedik ki, amelyet északról a Havasi-, délről és nyugatról a Vulkáni-vonulat, keletről pedig a Rahói-hegycsoport zár körbe, és amely az alfölddel a Huszti-kapun át áll összeköttetésben. Felszíne tagolt, dél felé, a Tisza irányába lejt. A medence nyugati része, a Huszt-vidék a legsíkabb, egyben a legintenzívebben hasznosított.

A *völgyvidéki tájak* közé tartozik a Vulkáni-vonulatot lezáró Turja–Borzsa-folyosó és a Verhovinai-folyosó, amely a Havasi- és a Vízválasztó-vonulatokat különíti el egymástól (20. ábra). Az előbbi a völgyrendszer két legnagyobb folyójáról kapta a nevét, bár nevezik Perecseny–Lipcsei-völgynek is a két végpontján fekvő településekről. A völgyrendszer hossza közel 150 km, szélessége 1–2 km. A folyosó a kárpáti vonulatokra merőleges folyóvölgyekkel való találkozásoknál kismedencéket alkotva kiszélesedik (Perecsenyi- és Szolyvai-kismedence). Természetes növényzetét valaha lomberdők alkották (nagyrészt kocsánytalan tölgy), de a völgyek alján ezek alig maradtak meg. A szintén északnyugat–délkeleti irányban húzódó Verhovinai-folyosó az előzőnél szélesebb és magasabban fekvő (500–700 m a tszf.) völgyrendszert alkot. Különösen kiszélesedik a középső, Volóci–Ökörmezői Verhovina néven elkülönített részén, amely egyben a legkevésbé erdősült jelenleg. Az erdők helyét túlnyomóan kaszálók és legelők foglalják el. Az erdőállományban a bükk és a lucfenyő dominál.

20. ábra

Kárpátalja nagyobb tájegységei

Jelmagyarázat: (Törtjellel elválasztva az alternatív elnevezések.) **Síkvidéki tájak:** 1 – Csap–Munkácsi-alföld / Alföld / Kárpátaljai-alföld; 12 – vulkáni szigethegyek, 2 – Ilosvai-medence / Ilosvai-félmedence; 3 – Aknaszlatinai-medence / Máramarosi-medence (3a – Huszt-vidék, 3b – Talabor-vidék; 3c – Aknaszlátina-vidék). **Völgyvidéki tájak:** 4 – Perecseny–Lipcsei-völgy / Turja–Borzsafolyosó; 5 – Volóc–Ökörmezői Verhovina / Verhovinai-folyosó (5a – Szarvasházai Verhovina, 5b – Volóc–Ökörmezői Verhovina, 5c – Alsószinevér–Királymezői-kismedencék, 5d – Körösmezői-kismedence). **Alacsony hegységi tájak:** 6 – Mészköszirtöv; 7 – Vulkáni-vonulat (7a – Popricsnij / Vihorlát, 7b – Makovica / Szinyák–Makovica, 7c – Borló–Gyil, 7d – Nagy-Sólesz, 7e – Sajáni / Avas). **Középhegységi tájak:** 8 – Vízválasztó-vonulat / Keleti-Beszkidék; 9 – Gorgánok; 10 – Havasi-vonulat (10a – Róna-havas, 10b – Borzsahavas, 10c – Krasznahavas, 10d – Szvidovec, 10e – Csomohora); 11 – Rahói-hegyek (11a – Fehér-Tisza menti hegyek, 11b – Rászocskai / Kaszó menti hegyek).

Forrás: Herencsuk, 1981. alapján a szerző szerkesztése.

Az *alacsony hegységi tájak* közé Herencsuk (1981) a Máramarosi-medencét északról szegélyező Mészköszirtövet, valamint a Vulkáni-vonulatot sorolta. A néhány, elszórtan felszínre bukkanó mészköszirttről elnevezett Mészköszirtöv elkülönítése geológiai szempontból kétségkívül indokolt, ám tájföldrajzilag vitatható, mivel egyéb vonatkozásban nem tér el a Havasi-vonulat szomszédos előhegységeitől. Nagyrészt ma is bükkösök borítják. A Kárpátok párhuzamos

északnyugat–délkeleti irányú hegyvonulatai közül a legalacsonyabb az alföldet szegélyező Vulkáni-vonulat (nevét vulkáni eredetének köszönheti). A hegység, amelynek a legmagasabb részei 800–1000 m magasságig emelkedő legömbölyített, széles hátú gerincek, mind északnyugat, mind délkelet felé túlnyúlik Kárpátalja határain. Az erdőborítottság magas, 500 m alatt a kocsánytalan tölgy, feljebb a bükk dominál.

A vonulat csapásirányára merőleges folyóvölgyek elkülönülő hegységekre tagolják azt. Északnyugaton, a szlovák határon át húzódik a Vihorlát-hegycsoport, amelyet az Ung völgye zár le, és választ el a folytatását képező Makovicától. Ez keleten a Szinyák-hegységbe megy át, amely a Latorca-völgyig húzódik. A Latorca és a Borzsa fogja közre a Vulkáni-vonulat folytatását képező Borlő-Gyilt, amelyet a Borzsa-völgytől délkeletre a Nagy-Sólesz követ (a magyar szakirodalom és kartográfia többnyire Nagyszőlősi-hegységként emlegeti, amit itt azért nem használunk, mert a névadó Nagyszőlős melletti Fekete-hegy a bemutatott tájbeosztásban vulkáni szigethegyként el van különítve a hegycsoport fő tömbjétől). Husztnál vágja át a Vulkáni-vonulatot a Tisza (Huszi-kapu), és a folyótól délre fekszik a vonulat utolsó kárpátaljai tagja, az Avas, amely Románia területére nyúlik át.

A *középhegységi tájak* foglalják el a megye területének közel a felét. A középhegységek Kárpátalján két fő láncba, a Vízválasztó- (amely egyrészt a Tisza, másrészt a Kárpátmelléken folyó Dnyiszter és Prut vízválasztója) és a Havasi-vonulatba (az itt elterjedt havasi rétekről elnevezve) rendeződnek. A Vízválasztó-vonulat a megye északkeleti határa mentén helyezkedik el, és két nagyobb tájegységre, hegycsoportra, a Keleti-Beszkidékre és a Gorgánokra oszlik. Az alacsonyabb Beszkidék (1000–1400 m) a Talabortól nyugatra fekszenek, egészen a lengyel–szlovák határig elnyúlva. Bükkös-lucfenyves vegyeserdők jellemzik, amelyek helyén gyakran legelők és kaszálók találhatók. A magasabb Gorgánok (1500–1700 m) ettől keletre, a Tatár-hágóig húzódnak. A hegységet alkotó kemény homokkő ellenállóbb a lepusztulással szemben, ami meredekebb hegyoldalak és élesebb gerincek kialakulásához vezetett. A hegyoldalak zömét sűrű lucfenyvesek borítják, az erdőhatár fölött szubalpesi bokros-cserjés növényzet a jellemző, és gyakoriak a kőgörgöttegek.

A Havasi-vonulat Kárpátalján a legmagasabb, csúcsai 1500–2000 m-ig emelkednek, északnyugatról délkelet felé nő a magasságuk. A déli lejtőket nagyrészt lomberdők (zömmel bükkösök), az északiakat tűlevelűk (főként lucfenyvesek), a hegygerinceket havasi rétek uralják. A Vulkánihoz hasonlóan, a Havasi-vonulat is különálló tagokból áll, amelyeket folyóvölgyek választanak el. A hegylánc a Latorca völgyétől nyugatra fekvő Róna-havassal kezdődik, amelynek csak a névadó legmagasabb része emelkedik 1400 m fölé, a havasi rétek szintjére. A Latorcától keletre a Borzsa-havassal folytatódik, amely hosszú alpesi főgerincével a Nagyágig nyúlik. Még keletebbre, a Talabor és a Tarac

által közrefogva, a Kraszna-havas következik, majd a Taractól a Fekete-Tiszáig nyúló Szvidovec. A Havasi-vonulat legkeletibb, egyben legmagasabb tagja a részben a megye határán futó Csornohora, amelynek a Hoverlán kívül további öt csúcsa emelkedik 2000 m fölé. Az alpesi rétek a két utóbbi hegység gerincén érik el a legnagyobb kiterjedésüket Kárpátalján, alattuk pedig az 1500–1800 m-es szinten alhavasi bokros-cserjés társulások húzódnak.

Rahótól délre, a három fő vonulatba nem illeszkedve, találhatók a Rahói-hegyek, amelyek a megye legősibb, óidőből származó, geológiai képződményei. A Tisza bal partján elhelyezkedő Fehér-Tisza menti hegyek alkotják a hegycsoport magasabb, az ukrán–román határon 1800–1900 m-ig emelkedő részét. A hegyeket lucfenyvesek borítják, a magasabb alpesi hegytetők csúcsai néhol sziklásak, vadregényesek. A Tisza jobb partján húzódó Kaszómenti-hegyek magassága nem sokkal haladja meg az 1000 m-t, így havasi hegytetők itt nem jellemzőek. A tájegységet vegyeserdők jellemzik, amelyekben a luc és a bükk dominál. A Havasi-vonulat máramarosi részét, a Gorgánokat és a Rañói-hegyeket, a romániai Máramaros csatlakozó havasaival egyetemben a magyar szakirodalom a Máramarosi-havasok összefoglaló néven ismeri.

2. Természetvédelem, környezetvédelem

2.1. Természetvédelmi területek

A Kárpátok Európa egyik legnagyobb biológiai változatossággal rendelkező területe. Az ember gazdasági tevékenysége a régmúlt időktől kezdve alakította át a régió természetvilágát. A Keleti (vagy Ukrán)-Kárpátok természetvilágának kihasználása jóval később kezdődött el, mint Európa vagy a Kárpátok nyugati vagy déli részén, amely számos növény- és állatfajt mentett meg a kipusztulástól. A XIX. századig főként a síkvidéki földeken ment végbe a mezőgazdaság terjeszkedése. A legnagyobb mértékű pusztítást a tölgyes erdők szenvedték el, amelyek alatt termékeny talajok képződtek. Építkezésekhez és a szántóföldek növelése érdekében vágták ki, égették fel az erdőket. A hegyoldalakon szőlőültetvényeket telepítettek. Kisebb változások érték a bükkösöket, mert a bükkfa nem rendelkezett ipari jelentőséggel (*Herencsuk*, 1981).

A XIX. század második felétől felerősödött a tölgyfa felhasználása, főleg vasúti talpfáknak vagy folyókon átívelő hidak építéséhez vágták ki. A XX. század kezdetén került előtérbe a természetvédelmi területek létrehozásának szükségessége. Több lengyel (*Shafer*, *Szokolovszkij*) és cseh (*Zlatnik*, *Gilitzer*) botanikus már a második világháború előtt felvetették természetvédelmi objektumok létrehozásának gondolatát (Kárpátalja természetvédelmi alapja, 1998).

A KÖTET SZERZŐI

- BARANYI BÉLA, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, osztályvezető, MTA RKK
Alföldi Tudományos Intézet Debreceni Osztály, Debrecen
- BERGHAUER SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- BRENZOVICS LÁSZLÓ PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem
és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- CSOMA ZOLTÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász
- DARCSI KAROLINA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Tár-
sadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- FILEPNÉ NAGY ÉVA PhD, igazgatóhelyettes, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Terület-
fejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza
- FODOR GYULA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tan-
szék, Beregszász
- GÖNCZY SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- GULYÁS LÁSZLÓ PhD, főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar Öko-
nómiai és Vidékfejlesztési Intézet, Szeged
- IZSÁK TIBOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék,
Beregszász
- JAKAB LAJOS MD, családorvos, Badaló
- KÉSZ BARNABÁS néprajzkutató, Salánk
- KISS ÉVA, a közgazdaságtudományok doktora, tudományos főmunkatárs, Ukrán Nem-
zeti Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete,
Ungvár
- KOHUT ERZSÉBET, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász
- MOLNÁR D. ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR JÓZSEF PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- OROSZ ILDIKÓ PhD, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Bereg-
szász
- ZSELICZKY ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász

Dialóg Campus Kiadó (Nordex Kft.) • 1088 Budapest, Rákóczi út 9. Tel./fax:
(1) 266–0025, 266–1265; e-mail: info@dialogcampus.hu • A kiadásért felel: dr.
Bázing Zsuzsanna igazgató • Főszerkesztő: Schenk János • Műszaki szer-
kesztő: Strasserné Csapó Ilona • A szerkesztő munkatársa: Rajhóczki László
• Borító: Pinczehelyi Sándor • Az első borítón a Sipot-vízesés, Karmacsi Zol-
tán fotója. A hátsó borítón Beregszász madártávlattól, Molnár D. István
fotója • Nyomdai kivitelezés: Sümegi Nyomdaipari, Kereskedelmi és Szol-
gáltató Kft. Pécs. Felelős vezető: Sümegi Ferenc ügyvezető.

ISBN 963 9052 33 7 Ö
ISBN 978 963 9899 18 6

Kárpátalja

A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának sorozata a Kárpát-medence régióinak helyzetét, térbeli folyamatait elemzi a harmadik évezred elején. A Kárpát-medence gazdasági tereinek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. Az európai uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence évszázadok során formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újraszerveződése lehet. A térség földrajzi fekvése, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kíváncsi állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusoknak, kutatóknak, gazdasági szakembereknek egyaránt. A sorozat ehhez a szoros szellemi együttműködéshez kíván segítséget nyújtani.

A sorozat tizenegyedik kötete a ma Ukrajnához tartozó Kárpátalja régiót mutatja be, a térség jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyait elemzi, a fejlődés különböző tényezőit méri fel történelmi összefüggésekbe ágyazva. A 12 800 km² területű, 1,25 millió népességű, történelmileg az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területéből 1920-ban létrejött nagy közigazgatási egység jelenleg 13 járást, 11 várost, 19 városias jellegű és 579 egyéb falusi települést foglal magában, a régió lakosságából mintegy 150 ezer fő, Kárpátalja népességének 12%-a a magyar nemzetiségű kisebbség. Többek között ezért is megkülönböztetett érdek a régió komplex gazdasági-társadalmi szempontú elemzése.

A sorozat szerkesztője Horváth Gyula, az MTA doktora, egyetemi tanár, az MTA Regionális Kutatások Központjának Széchenyi-díjas főigazgatója, az Academia Europaea tagja. A kötetet Baranyi Béla, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, az MTA RKK ATI Debreceni Osztályának vezetője, a Debreceni Egyetem tanára szerkesztette.

